

Adjektiivisten *llinen*-johdosten semantiikkaa ja syntaksia

Päivi Rintala (Turku)

(Jatkoa edelliseen vihkoon.)

1.3. Possessiiviset johdokset

Possessiiviset adjektiivit ovat nykysuomessa *llinen*-johdosten valtaryhmä: Nykysuomen sanakirjan n. 900 *llinen*-johdoksesta tähän ryhmään kuuluu yli 500 eli enemmän puolet. Possessiivisen *llinen*-johdoksen vastakohtaa ilmaisee usein samakantainen karitiivinen *ton*-johdos (tällaisista vastakohtasuhteista ks. Hakanen, Adjektiivien vastakohtasuhteet s. 195, 200, 207—209). Possessiivinen suhde on tavallaan vastakkainen kohdissa 1.1.1 ja 1.1.2 käsitellylle lokaaliselle suhteelle. Se voidaan kuvata esim. seuraavasti:

x jossa/jolla on y → y:llinen x

Esim. viitta, jossa on hihat → hihallinen viitta; kylpyhuone, jossa on ikkuna → ikkunallinen kylpyhuone; muoto, jossa on pääte → päätteellinen muoto; kissa, jolla on häntä → hännällinen kissa; mies, jolla on perhe → perheellinen mies.

1.3.1. Kantasanana konkreettinen substantiivi

Habitiivista suhdetta ilmaisevia konkreettiskantaisia possessiivisiä *llinen*-johdoksia NS esittää yllättävän harvoja.

Olento omistettavana on johdoksessa *lehmällinen* (1. torppari). Kantasana viittaa henkilöön tai henkilöryhmään johdoksissa *akallinen*, *eukollinen*, *vaimollinen*; *emollinen* (»Emollista neuvotahan, itse oppiipi emoton», sananlasku), *lapsellinen* (1. perhe, vrt. *lapseton*); *perheellinen*, *joukollinen* 'perheellinen'. Kaikki ilmaisevat perhesuhteita.

Muutkin habitiiviset possessiivijohdokset jakautuvat muutamaaan melko selvään ryhmään. Kantasanana tarkoitteena on (toiselle sukupuolelle karakteristinen) vaatekappale: *hameellinen* (h. mies), *housullinen*, *hunnullinen*, *lakillinen*. Kantasanana tarkoitteena on (historiallinen) ase tai muu sotavarus: *aseellinen*, *jousellinen*, *kilvellinen*, *miekallinen*; *lipullinen* (1. vartio). Johdos on merkitykseltään erikoistunut tai ainakin saanut erikoiskäyttöä: *osallinen* 'jolla on osuus, osa

jhk omaisuuteen t. etuun, harvemmin rasitukseen', *rahallinen* 'rahaa sisältävä, omistava t. tuottava, rahakas, rikas'. Vanhahtavaa kieltä on *varallinen* 'varakas' (vrt. *varallisuus*, joka on täysin käypä); lähinnä substantiiveina esiintyvät *velallinen*, *talollinen* ja *tilallinen*, joskin NS mainitsee johdosten adjektiivisenkin käytön. Muita: *mökillinen* (« — — se oli siihen aikaan, kun hän vielä oli mökillisenä» Aho), *kellollinen* (k. lehmä).

Habitiivisuonteinen suhde on kyseessä sellaisissa liitoissa kuin *vadillinen kahvikuppi* (vrt. kahvikupilla on, kahvikuppiin kuuluu vati), *riihellinen torppa* (vrt. torpalla on, torppaan kuuluu riihi), *metsällinen asuntotila* (tilalla on, tilaan kuuluu metsää).

Tavallisin pääsanan ja kantasanan välinen merkityssuhde suomen possessiivisissa *llinen*-johdoksissa on kokonaisuuden ja osan suhde (x:ssä, x:n osana on y). Pääsanan tarkoitteena on tällöin jokin elollinen tai eloton kokonaisuus, kantasanan tarkoitteena sen jonkinlainen osa.

Kantasana ruumiinosan nimitys: *evällinen*, *hampaallinen*, *hännällinen*, *istukallinen*, *jalallinen*, *kallollinen*, *karvallinen*, *kaulallinen*, *kaviollinen*, *kielellinen*, *korvallinen*, *kynnellinen*, *kärsällinen*, *kädellinen*, *leuallinen*, *nokallinen*, *olallinen*, *parrallinen*, *pistimellinen* (p. hyönteinen), *polvellinen*, *povellinen*, *pyrstöllinen*, *raajallinen*, *reidellinen*, *rinnallinen*, *ripsellinen*, *ruodollinen*, *räpylällinen*, *sarvellinen*, *selkäjänteellinen*, *siivellinen*, *silmallinen* ~ harv. *silmillinen*, *sorkallinen*, *suomuksellinen*, *suomullinen*, *sydämellinen*, *tukallinen*, *tumallinen*, *varpaallinen*, *verellinen*, *vesikalvollinen*, *viiksellinen*, *ytimellinen*. Kuten kantasanoillaan tällaisilla johdoksilla on myös metaforista ja muuta siirtynyttä käyttöä. Esim. hampaallinen voi paitsi ihmistä ja lintua olla myös jyrä, kisko, salvain tai reuna, hännällisiä voivat sammakoiden ja kissojen lisäksi olla vaikkapa tuulimyllyt. Vain siirtyneestä käytöstä on NS:ssa esimerkkejä seuraavien hakusanojen kohdalla: *kaulallinen* (k. astia, kirkonkupu, nuotti), *korvallinen* (k. kulho, saviruukku), *nokallinen* (n. tiputuspullo, kannu, huhmar), *polvellinen* (p. putki, metsäpolku), *povellinen* (p. nuotta), *reidellinen* (r. nuotta), *rinnallinen* (r. aitta).

Oma erikoistapauksensa on *sydämellinen*, jonka merkityksen NS määrittelee seuraavasti: 'sydäimestä tuleva, hyväntahtoinen, -suopa, hyvin ystävällinen, lämmin, hellä, harras, hyväsydäminen, herttainen, rakastettava'. Johdoksella on selvä possessiivinen suhde kantasanaan *sydän*, mutta ei sen mihin tahansa merkitykseen. *Sydämellinen* voidaan katsoa johdetuksi abstraktisesta *sydän*-substantiivista, joka merkitsee 'hyväntahtoisuutta, lempeyttä' ym. myönteisiä henkisiä ominaisuuksia (vrt. sanontaan »hänellä on/ei ole sydäntä» sekä adjektiiviin *sydämetön*; NS *sydän* II. 2); johdoksessa on voimakkaasti mukana kantasanaan liittyvä myönteinen emotiaallinen sävy.

Kantasana kasvinosan nimitys: *haivenellinen* (h. pähkylä, siemen), *itiöllinen*, *juurakollinen*, *juurellinen*, *jyvällinen*, *kaleellinen*, *kehdollinen* (← *kehto* kasv. 'lukuisien tiheässä sijaitsevien, tav. vihreiden ylälehtien, kehtosuomujen, muo-

dostama mykerön suojus’), *ketollinen*, *kivellinen* (k. luumu), *korvakeellinen* (korvakeelliset lehdet), *kärhellinen*, *kävyllinen*, *lavallinen* (l. lehti), *lehdellinen*, *lehtivihreällinen*, *maitiaisnesteellinen*, *medellinen*, *myrkyllinen* (m. kasvi), *nupullinen*, *odallinen*, *rungollinen*, *ruodillinen*, *rönsyllinen*, *röyhyllinen*, *silmullinen*, *sukasellinen*, *teriöllinen*, *tertullinen*, *tähkällinen*, *versollinen*, *vihneellinen*. *Myrkyllinen* voi tietysti kuulua muuhunkin kuin juuri tähän ryhmään, esiintyyhän myrkyjä muualakin kuin kasvikunnassa. Paitsi konkreettisesti ’myrkyä sisältävää’ *myrkyllinen* merkitsee ’häijyä, ilkeää, katkeraa, pahansuopaa; purevan ivallista, pilkallista’ (NS). Vastaavaa kuvallista käyttöä on myös kantasanalla (ks. NS).

Erikoistapauksia ovat *siemenellinen* ja *suvullinen*, jotka viittaavat ensisijaisesti eliöiden lisääntymistapaan (kasvien siemenellinen lisääntyminen, lisääntyä suvullisesti). NS nimeää molemmat possessiiviseksi adjektiiveiksi. Primaaristi possessiivisina adjektiiveina niitä voidaankin pitää, joskin niillä on instrumentaalistakin käyttöä (ks. kappaletta 1.1.6). *Suvullinen*-adjektiivissa johdoksen ja kantasanan merkityksen suhde on poikkeuksellinen. NS ilmoittaa johdokselle merkityksen ’jolla on siitoselimet’ (vastaavasti *suvuton* biol. ’jolla ei ole siitoselimiä’), mutta ’siitoselimien’ tms. merkitystä ei ole kantasanalla *suku*. Itse johdos on siis katsottava merkitykseltään erikoistuneeksi; sitä voidaan merkityksen puolesta verrata sellaisiin *suku*-substantiivin yhdynnäisiin kuin vanh. *sukuelin*, *-elämä*, *-hormoni* ym.

Valtaosassa possessiivisiä *llinen*-johdoksia kantasanana on jonkin esineen, laitteen, rakennelman tms. elottoman kokonaisuuden osaa tarkoittava substantiivi. Olen käsittänyt tämän ryhmän laajasti, niin että mukana ovat esim. kielellisten yksiköiden osia tarkoittavien substantiivien johdotset (*geminaatalinen*, *omistustuhteellinen*, *päätteellinen*, *suffiksillinen*) ja erilaisia kuvioita ja pintamuotoja tarkoittavien substantiivien johdotset (*kukallinen*, *kukillinen*, *kukkasellinen*, *kuosillinen*, *kuvallinen*, *kuviollinen*, *laikallinen*, *laikullinen*, *läikyllinen*, *läiskällinen*, *läiskällinen*, *nukallinen*, *nypyllinen*, *pilkullinen*, *raidallinen*, *ruudullinen*, *vaollinen*, *viirullinen*, *viivallinen*). Näin laskien olen saanut tähän ryhmään NS:sta 237 johdosta. Esimerkkinä pukineen osaa tarkoittavien substantiivien johdotset: *hameellinen* (h. ratsastuspuku), *hihallinen*, *hilkallinen* (h. talviviitta), *hokillinen* (h. kenkä), *hupullinen*, *jakullinen* (j. leninki), *kannallinen* (k. kenkä), *kannuksellinen* (k. saapas), *kauluksellinen*, *korvuksellinen* (k. lakki), *körtillinen* (k. naisten röjy), *laahuksellinen*, *liepeellinen*, *lierellinen* ~ *liekillinen*, *lipallinen*, *läpäällinen* (l. tasku), *napillinen*, *nauhallinen*, *olkaimellinen*, *paulallinen* (p. virsu), *pitsillinen* (p. myssy), *takillinen* (t. hiihtopuku), *tupullinen*, *töyhdollinen*, *viitallinen* (v. iltapuku), *vuorillinen*, *vyöllinen*. Kysymys on selvästi produktiivisesta johdosta, ja merkitykseltään erikoistuneitakin johdoksia tässä ryhmässä on vain muutama. Sellaisina voidaan mainita *laidallinen*, *leimallinen* ja *perällinen*.

Laidallinen voi esiintyä normaalissa konkreettisessa merkityksessä (l. reki, paistinpannu), mutta NS mainitsee sille myös merkityksen ’hyväksyttävä,

järjellinen' (Tuo ei enää ole laidallista menettelyä). Jälkimmäisessä merkityksessä *laidallinen* on katsottava johdetuksi erikoismerkityksisestä *laita*-substantiivista (ks. NS *laita* I. 7), ja sen vastakohtaa ilmaisee samoin erikoismerkityksinen *laidaton* (Riisto kasvoi lopulta laidattomaksi). *Leimallinen* voi merkitä konkreettisesti 'leimalla varustettua' (1. metallipalanen) mutta myös 'leimaa-antavaa, luonteenomaista' (Suvun jäsenille on leimallista vartalon jyrkyys). Vaikka kantasanalla myös tässä tapauksessa on kuvallistakin käyttöä (ks. NS *leima* 2. a ja b), on johdoksen kuvallinen käyttö todennäköisesti kehittynyt sen oman konkreettisen merkityksen pohjalta. *Perällinen*-adjektiiville NS mainitsee kansanomaisena merkityksen 'aiheellinen, tosi' (vrt. *perätön* 'aiheeton, perusteeton'); kantasanaksi voidaan katsoa abstraktinen *perä* (Siinä väitteessä on vankka perä; ks. NS *perä* 5. b).

Ainesanojen possessiiviset *llinen*-johdokset näyttävät olevan harvinaisia. Edellä ryhmissä »Kantasana ruumiinosan nimitys» ja »Kantasana kasvinosan nimitys» mainittujen lisäksi NS:ssa esiintyy *typellinen* (Kaikki valkuaisaineet ovat typellisiä aineita). Tuntuisi mahdolliselta muodostaa vastaavanlainen johdos ainakin muiden alkuaineiden nimistä: *happi* → *hapellinen*, *kloori* → *kloorillinen* jne. Yleensä ainesanoista muodostetaan *inen*-johdoksia, jotka ilmoittavat mitä ainetta tai mistä aineesta pääsanana tarkoite on (x joka on rautaa t. raudasta → rautainen x), mutta voivat ilmoittaa myös, mitä pääsanana tarkoite sisältää (x jossa on suolaa → suolainen x).

Ei kokonaisuuden ja osan suhteesta vaan ulkokohtaisemmasta sijaintisuhteesta on kyse sellaisissa liitoissa kuin *hansikkaallinen käsi* (vrt. kädessä on hansikas), *sormuksellinen sormi* (vrt. sormessa on sormus), *lippullinen rakennus* (vrt. rakennuksessa on lippu), *sanan tähdellinen* 'tähdellä merkitty' *kantamuoto* (vrt. kantamuodossa on tähti).

1.3.2. Kantasanana abstraktinen substantiivi

Abstraktisubstantiivien possessiivisiä *llinen*-johdoksia olen NS:sta poiminut n. 190. Niiden yleiskatsauksellinen ryhmittely on erittäin vaikeaa. Kantasanoina on mitä erilaisimpia abstraktisubstantiiveja, ja monet johdoksista ovat erikoistuneet merkitykseltään.

Joukossa on runsaasti erirakenteisten verbaalisubstantiivien johdoksia, esim. *elollinen*, *levollinen*, *luotollinen*, *painollinen*; *iskullinen*, *kasvullinen*, *maksullinen*; *suunnitelmallinen*, *tunnelmallinen*; *nautinnollinen*, *poljennollinen*; *soinnillinen*; *petoksellinen*, *tuloksellinen*; *edistyksellinen*, *järjestyksellinen*, *menestyksellinen*, *merkityksellinen*, *siunauksellinen*; *aikomuksellinen*, *antaumuksellinen*, *kieltäymyksellinen*, *näkemyksellinen*; *vastuullinen*; *esteellinen*, *jännitteellinen*, *katteellinen*, *perusteellinen*, *tunteellinen*, *viitteellinen*; *tekijällinen* (kiel.: t. pääluokka). Kantasanoina olevat substantiivit ovat poikkeuksetta kantaverbistään ainakin johonkin mittaan

eriytyneitä, ja *llinen*-johdoksilla on merkityskorrelaatio nimenomaan substantiiveihin (vrt. kohdassa 3 käsiteltäviin johdoksiin). Tällaiset verbaalisubstantiivien johdokset eivät mielestäni periaatteellisesti eroa muiden abstraktisubstantiivien johdoksista; esim. *iskullinen* ja *soinnillinen* eivät periaatteellisesti eroa *rytmillisestä*, *tunnuksellinen* ei ole erityyppinen johdos kuin *tuntomerkkillinen* eikä *tekijällinen* (kiel.) erityyppinen johdos kuin *persoonallinen*. Tästä syystä en erota verbaalisubstantiivien johdoksia muiden abstraktisubstantiivien johdoksista.

Olen jakanut abstraktikantaiset possessiivijohdokset karkeasti kahteen ryhmään sen mukaan, onko pääsanana tarkoite ensisijaisesti elollinen olento vai jokin muu. Olentoviitteiseksi olen lukenut 74 johdosta; valtaosa viittaa nimenomaan henkilöön.¹⁵ Seuraavissa johdoksissa kantasana on ihmiselle tyypillistä ominaisuutta, mielensisältöä tms. tarkoittava substantiivi; johdokset ilmaisevat (ainakin suhteellisen) pysyvää inhimillistä ominaisuutta: *aloitteellinen*, *armollinen*, *asenteellinen*, *antaumuksellinen*, *haaveellinen*, *harrastuksellinen*, *heikumallinen*, *huoleellinen*, *hurmoksellinen*, *hyveellinen*, *ihanteellinen* 'ihanteita omaava', *ivallinen*, *järjellinen*, *järjestyksellinen*, *kunnollinen*, *kunniallinen*, *leikkellinen*, *levollinen*, ark., kans. *lykyläinen*, *maltillinen*, *murheellinen*, *miehuullinen*,¹⁶ *oikullinen*, *onnellinen*, *paatoksellinen*, *paheellinen*, *persoonallinen* (p. jumala), *pilkallinen*, *pyyteellinen*, *rikollinen*, *surullinen*, *tolkullinen*, *tunnollinen*, *tunteellinen*, *uskollinen*,¹⁷ *uskonnollinen* 'jolla on myönteinen suhde uskontoon', *vakaumuksellinen*, *vilpillinen*, *älyllinen*. Seuraavien johdosten kantasana on astetta konkreettisempi, mutta silti johdokset ilmaisevat (suhteellisen pysyvää) henkistä ominaisuutta: *kapinallinen*, *ilveellinen* 'kurillinen, kujeellinen', *kujeellinen*, *kurillinen* 'kujeellinen, pilaileva', *suosiollinen*. Seuraavissa johdoksissa ei ole kysymys pysyvästä ominaisuudesta, vaan kantasana ilmaisee pääsanana tarkoitetulle tietyssä tilanteessa kuuluvaa abstraktista omistettavaa ja johdoskin on merkitykseltään tilannekohtainen: *esteellinen*, *jäävillinen*, *menestyksellinen*, *syyllinen*, *syyntakeellinen*, *vastuullinen*, *velvoitteellinen*, *voitollinen*.¹⁸

Kategorisena ei abstraktijohdosten kahtiajakoa tietenkään tule pitää. Paitsi ihmisistä henkilöviitteisiä johdoksia voidaan käyttää ihmisen toiminnasta:

¹⁵ Elollis- mutta eivät olentoviitteisiä ovat *elollinen* ja *kasvullinen*.

¹⁶ *Miehuullinen*-adj:n äänneasusta ks. alaviitettä 8.

¹⁷ *Uskollinen*-adj:lla on selvä muodollinen suhde kantasanaan, subst:iin *usko*, mutta yhteisiä merkitysaineksia näistä sanoista ei hevin löydä. 'Se jolla on uskoa' ei nykykielessä ole uskollinen vaan esim. hyväuskoinen tai uskovainen. *Uskollinen* taas merkitsee petollisen vastakohtaa, 'luottamuksen arvoista' jossakin mielessä. Merkityssidos tuntuisikin löytyvän nimenomaan 'luottamuksen' merkitysaineksen kautta: *usko* merkitsee monissa yhteyksissä 'luottamusta' (ks. NS), uskollinen on se, joka osoittautuu luottamuksen arvoiseksi.

¹⁸ Luetteloissa eivät ole mukana ne NS:n mainitsemat johdokset, jotka nykykielessä ovat selvästi vanhentuneita. Tällaisia ovat *ansiollinen*, *halullinen*, *iällinen*, *kuumeellinen*, *lemmellinen*, *mielellinen*, *nerollinen*, *neuvollinen*, *rakkaudellinen*, *siivollinen*, *taidollinen* (poss.), *tiedollinen* (poss.), *toimellinen*, *toivollinen*, *voimallinen* ja *väellinen*.

maltillinen ihminen toimii maltillisesti, jolloin hänen toimintansakin on maltillista. Lisäksi olentoviitteisiä johdoksia käytetään metaforisesti (esim. oikullinen sää). Toisaalta on johdoksia, joiden kantasanat merkitsevät nimenomaan ihmiselle ominaista aistimusta, mielensisältöä tai toimintaa mutta joilla silti yleensä viitataan elottomiin tarkoitteisiin: *aikomuksellinen* 'tahallinen', *eleellinen*, *ennustuksellinen*, *kieltäymyksellinen*, *kivullinen*, *luottamuksellinen*, *lupauksellinen*, *lystillinen*, *mielikuivituksellinen*, *näkemyksellinen*, *ongelmallinen*, *pakollinen*, *petöksellinen*, *pulmallinen*, *riemullinen*, *riköksellinen*, *suunnitelmallinen*, *synnillinen* (vrt. ihmisviitteinen *syntinen*), *tarkoituksellinen*, *tunnelmallinen*, *tunnustuksellinen*, *uhrauksellinen*, *vaivallinen*, *valallinen*, *varauksellinen*, *viittauksellinen*, *ylenkatseellinen*, *ymmärtämyksellinen*. Päinvastainen tapaus on *perusteellinen*: perusteita voi olla esim. päätöksellä tai toimenpiteellä, mutta adjektiivia käytetään myös henkilöviitteisenä (p. tiedemies).

Elollisuuden suhteen täysin indifferenttejä ovat kantasanojensa tavoin *rauhallinen* ja *viallinen*. Rauhaa tai vikaa saattaa olla elollisessa tai elottomassa oliossa tai abstraktiossa, ja vastaavasti monikäyttöisiä ovat *rauhallinen* ja *viallinen* (esim. rauhallinen seurakoira, lukusoppi, iltahetki). *Viallinen*-adjektiivia käytetään elollisista olioista puhuttaessa erikoistuneissa merkityksissä: se merkitsee toisaalta 'vammaista, rampaa' (jaloistaan v.), toisaalta 'henkisesti heikkoa, vajavaista', vanhassa kielessä myös 'syyllistä' (vrt. *viaton*).

Esisijaisesti muuhun kuin olentoon viittaavia johdoksia aineistossani on satakunta. Luen niihin mm. seuraavat johdokset, joita on vaikea mitenkään ryhmitellä: *aiheellinen*, *ehdollinen*, *enteellinen*, *erheellinen*, *häiriöllinen*, *iskullinen*, *jaksollinen*, *juonellinen*, *jänitteellinen*, *järjestelmällinen*, *katkelmallinen*, *katkollinen*, *katteellinen*, *keinollinen*, *kiireellinen*, *kohteellinen*, *korollinen*, *liällinen*, *luotollinen*, *luvallinen*, *maksullinen*, *merkityksellinen*, *mitallinen*, *nuotillinen*, *ohjeellinen*, *ohjelmallinen*, *oireellinen*, *paineellinen*, *painollinen*, *parillinen*, *patentillinen*, *poljennollinen*, *puutteellinen*, *rajallinen*, *riimillinen*, *rytmillinen*, *soinnillinen*, *soinnullinen*, *suhteellinen*, *suvullinen* (kiel.), *sysäyksellinen*, *säestyksellinen*, *tavullinen*, *tekijällinen* (kiel.), *todisteellinen*, *tunnuksellinen*, *turvallinen*, *vaarallinen*, *vaikutuksellinen*, *vakuudellinen*, *vastikkeellinen*, *vauhdillinen*, *viitteellinen*, *virheellinen*, *virrallinen*, *välillinen*, *äärellinen*.

Olen katsonut possessiivijohdoksiksi myös sellaiset adjektiivit kuin *edullinen*, *haitallinen*, *hyödyllinen*, *vahingollinen* jne., vaikka jo NS:n merkityksenselityksistä näkyy, etteivät ne ole puhtaasti possessiivisiä. NS selittää näitä adjektiiveja mm. seuraavasti: *edullinen* 'etua, hyötyä, voittoa tuottava', *haitallinen* 'haitaksi oleva, haittaa aiheuttava', *hyödyllinen* 'hyötyä tuottava', *vahingollinen* 'vahinkoa tuottava, vahingoittava'. Niiden johtoa voidaan kuvata esim. seuraavasti:

x joka tuottaa y:n / y:tä → y:llinen x

Kantasanan voidaan siis katsoa edustavan etälauseen tulosobjektia. Sen mer-

kityksessä näyttää yleensä olevan mukana selvä joko myönteinen tai kielteinen arvostus. Tätä ryhmää ovat johdokset *edistyksellinen*, *edullinen*, *haitallinen*, *harmillinen*, *hedelmällinen*, *hyödyllinen*, *häpeällinen*, *kiusallinen*, *kumouksellinen*, *lohdullinen*, *nautinnollinen*, *piinallinen*, *siunauksellinen*, *tappiollinen*, *tuloksellinen*, *turmiollinen*, *tuskallinen*, *uhallinen*, *vahingollinen*, *vastuksellinen*, *yllätyksellinen*.

Possessiivijohdoksiin luen myös leksikaalistuneet adjektiivit *merkkillinen* (← *merkki*), *nimellinen* (← *nimi*) ja *velvollinen* (← *velka*)¹⁹ (merkityksistä ks. NS). Alkuaan possessiivisena johdoksena voidaan pitää myös adjektiivia *ylellinen* (← *yle-*), joka nykyisin on merkityskorrelaatioissa lähinnä omaan edelleenjohdokseensa *ylellisyys*.²⁰

2. Adjektiivikantaiset *llinen*-johdokset

Adjektiivikantaisten *llinen*-johdosten ryhmä on suppea (13 johdosta), eikä johtimen funktio ole sen piirissä yhtenäisen. Kantasanoissakaan ei ole havaittavissa systemaattisuutta.²¹

Muutamit *llinen*-johdokset ovat kanta-adjektiivien synonyymejä. Tällaisina voidaan mainita harv. *aimollinen* (← *aimo*), *kateellinen* (← *kade*), *kummallinen* (← *kumma*) ja *oivallinen* (← *oiva*). *Kummallinen* ja *oivallinen* tuntuvat käyttöedellytyksiltäänkin osuvan yhteen kantasansa kanssa, *aimollinen* ja *kateellinen* sen sijaan poikkeavat kantasastaan ainakin esiintymistiheydeltään: *aimollinen* on harvinaisempi, *kateellinen* nykyielessä tavallisempi kuin kantasansa.

Eräiden johdosten käyttöala on toinen kuin kantasanan. Kun *autuas*-adjektiivia voidaan käyttää sekä henkilöistä että asioista, sen *llinen*-johdosta *autuaal-*

¹⁹ *Velvollinen* on äänteellisestiin eriytynyt kantasastaan. Sen äänteellisiä erikoisuuksia ovat nykynormeista poikkeava astevaihtelu *lk* : *lv* ja monikkovartalaisuus (*o < oi*). Ks. esim. Hakulinen, SKRK 1968 s. 137–138.

²⁰ *Yle-*kannasta on myös karitiivijohdos *yletön*. Erikoista on, että tässä tapauksessa *llinen*-johdos ja karitiivijohdos eivät ilmaise vastakohtia vaan ovat merkitykseltään toisiaan melko lähellä. NS selittää merkitykset seuraavasti: *ylellinen* 1. '(liian) loistelas, komea, suurellinen, tuhlaileva; selvästi ao. yhteisön tavallisen elintason yläpuolella', 2. '(ylen, liian) runsas, ylenmääräinen, ylenpalttinen, yletön'; *yletön* 'ylen t. vars. liian suuri, runsas tms., ylenmääräinen, ylenpalttinen, ylellinen, suunnaton, tavaton, liiallinen, kohtuuton'. Ks. myös Hakanen, Adjektiivien vastakohtasuhteet s. 212–213.

²¹ Olen lukenut adj.kantaisiin myös johdokset *oikeellinen* ja *siveellinen*, jotka äänne-asultaan ovat poikkeuksellisia. Merkitykseltään ne korreloivat sekä adjektiiveihin *oikea* ja *siveä* että substantiiveihin *oikeus* ja *siveys*. NS:n *oikeellinen*-adj:lle mainitsemista merkityksistä kolmas ('asiallisesti oikea, paikkansa pitävä, totuudenmukainen, oikeaperäinen') on johdettavissa *oikea*-adj:n merkityksistä, kaksi muuta (1. 'yleistä oikeuskäsitystä, oikeudentuntoa vastaava, oikeudenmukainen', 2. 'laillinen, laillisesti pätevä t. oikea') taas korreloi selvemmin subst:iin *oikeus*. *Oikeellinen* ei kuitenkaan merkitse samaa kuin *oikeudellinen*. *Siveellinen* merkitsee toisaalta samaa kuin *siveä*, ts. 'eettisesti, moraalisesti hyvää t. kunnollista' (NS, merk.ryhmä 1. b), toisaalta samaa kuin *siveydellinen*, ts. 'etiikan, moraalin piiriin kuuluvaa, moraalialue koskevaa' (merk.ryhmä 1. a).

Vastaavalla tavalla sekä adj:iin että *ute*-johtimiseen subst:iin korreloi *terveellinen*, jonka ensisijainen merkitys NS:n mukaan on 'terveydelle suotuista, terveyttä edistävä'.

llinen käytetään »etupäässä asioista» (NS); merkitykset ovat samoja. *Pitkällinen* (← *pitkä*) tarkoittaa nimenomaan ajallisesti pitkää, kauan kestäväää t. jatkuvaa (p. kuivuus, sota, hallituspula). *Syvällinen* (← *syvä*) merkitsee 'syvästi vaikuttavaa, syvälleikäypää, perusteellista; syvämielistä, -mietteistä', ts. mentaalisesti syvää. *Oikeellinen* (vrt. *oikea*) on erityisesti juridisen kielen sana. *Siveellinen* ja *todellinen* ovat tavallaan väljäkäyttöisempiä kuin *siveä* ja *tosi*. Monissa konteksteissa ne ovat vaihdettavissa kanta-adjektiivinsa, mutta ne voivat myös esiintyä ilman siihen tavallisesti kuuluvaa myönteisesti arvostavaa sävyä, *siveellinen* merkitsemässä 'etiikan, moraalin piiriin kuuluvaa, moraalialia koskevaa', *todellinen* 'tosioloihin, -asioihin perustuvaa, tosiasiallista'.

Suurellinen, *terveellinen* ja *täydellinen* -johdosten suhde kantasanoihin *suuri*, *terve* ja *täysi* on yksilöllinen. *Suurellinen* voi esiintyä kantasanalle läheisessä merkityksessä 'suuri, suurenmoinen', mutta yleisemmin se merkitsee 'suuruutta tavoittelevaa', ts. 'liian komeilevaa, mahtailevaa'. *Terveellinen* merkitsee 'terveydelle suotuisaa, terveyttä edistävää' ja laajentuneesti 'hyvää tekevää, hyödyllistä' (t. muistutus). *Täydellinen* on kantasanaanansa abstraktisempi ja arvostavampi. NS jakaa sen merkitykset neljään ryhmään, joiden kaikkien yhteisenä komponenttina on ainakin 'puutteettomuus, moitteettomuus'.

Adjektiivikantaiset *llinen*-adjektiivit ovat leksikaalistuneita johdoksia, eikä tässä johdosryhmässä enää pitkään aikaan liene ilmennyt produktiivisuutta ainakaan yleiskielessä. Joukossa on hyvin vanhojakin johdoksia. Suomen kielen erilliskehityksen takaiselta ajalta näyttävät periytyvän ainakin *oivallinen*, *pitkällinen*, *suurellinen*, *terveellinen*, *todellinen* ja *täydellinen*, joilla kaikilla on vastineita muissa ims. kielissä (ks. SKES).

3. Verbikantaiset *llinen*-johdokset

Pienen ryhmän *llinen*-johdoksia (n. 15 johdosta) tulkitsemme verbikantaisiksi. Johdin ei kylläkään liity suoraan verbinvartaloon, vaan välittävänä strukturaalisena aineksena esiintyy jokin deverbaalinen substantiivin johdin (yleisimmin *o*). Rakenteeltaan poikkeuksellinen on *kärsivällinen* (vrt. *kärsimätön*), jossa välittävänä aineksena on 1. partisiipin tunnus. Eräissä tapauksissa nykykielestä kokonaan puuttuu verbaalisubstantiivi, jota voitaisiin pitää *llinen*-johdoksen muodollisena kantasanaanana. Kielestä puuttuvat esim. substantiivit **kiitto*, **petto*, **ole* ja **kuvite*, jotka voisivat olla adjektiivien *kiitollinen*, *petollinen*, *oleellinen* ja *kuvitteellinen* kantasanoja. Subst. *otto* taas ei merkityksensä puolesta sovi *otollinen*-adjektiivin kantasanaaksi. Näissä tapauksissa on mielestäni luonnollista katsoa adjektiivi verbin johdokseksi ja pitää substantiivin johdinta vain muodollisena apuaineksena. Lisäksi olen päätenyt pitämään verbikantaisina muutamia sellaisia johdoksia, jotka merkityksiltään liittyvät läheisemmin verbiin kuin muodollisena kantasanaanana olevaan verbaalisubstantiiviin.

Verbin syntaktista luonnetta verbikantaisilla *llinen*-johdoksilla on sikäli, että ne voidaan jakaa aktiivisiin ja passiivisiin. Tämä käy ilmi NS:nkin merkityksenselityksistä. Esim. *petollinen*-adjektiivin selityksissä esiintyy vastaava aktiivinen partisiippi: *petollinen* 'pettävä', adjektiiveja *jaollinen* ja *mahdollinen* selitetään passiivimuodoilla: *jaollinen* 'joka voidaan jakaa pienempiin osiin', *mahdollinen* 'joka voidaan tehdä, toteuttaa, saada aikaan, suorittaa'. Hieman formaalisemmin voidaan merkitä esim. seuraavasti:

x joka pettää → *petollinen* x
 x joka voidaan jakaa → *jaollinen* x

Intransitiiviverbeistä ymmärrettävästi on vain aktiivimerkityksisiä johdoksia, transitiiviverbeistä ovat mahdollisia passiivimerkityksisetkin. Yleensä sama johdos esiintyy vain jommassakummassa merkityksessä, poikkeuksina *kiitollinen* ja *koristeellinen*. *Kiitollisella* on toisaalta aktiivinen merkitys 'joka kiittää' (Olen sinulle ikuisesti kiitollinen), toisaalta passiivinen merkitys 'jota sopii, jota voidaan kiittää' (yleensä jonkin määrätarkoituksen t. -tehtävän kannalta) (Banaanikärpänen on kiitollinen koe-eläin). Samoin *koristeellinen* voi merkitä sekä 'koristeena olevaa, koristavaa' että 'koristeltua'. — Aikamuodon suhteen verbikantaiset *llinen*-johdokset ovat neutraaleja.

Joidenkin verbikantaisten *llinen*-johdosten vastakohtaa ilmaistaan samakantaisella karitiivijohdoksella. *Kärsivällisen* vastakohtaa ilmaisee *kärsimätön*, *kiitollisen* vastakohtaa *kiittämätön*. Näissä tapauksissa vastakohtaan ilmaisimella on verbikantaisen karitiivijohdoksen normaali rakenne: verbinvartalon ja karitiivijohdoksen välissä välttämättömänä apuaineksena on verbaalinominien johdin *ma*. *Kiittämätön* on yleensä merkitykseltään aktiivinen ('joka ei kiitä'), mutta muodollista estettä ei olisi sen käytölle passiivisessakaan merkityksessä ('jota ei kiitetä' tai 'jota ei ole kiitetty') (vrt. Hakanen, Adjektiivien vastakohtasuhteet s. 228—229, 232—235). Seuraavissa vastakohtapareissa apuainainen on yhteinen: *kelvollinen*—*kelvoton*, *jaollinen*—*jaoton*, *mahdollinen*—*mahdoton*.

o-johdoksen avulla muodostettuina verbikantaisina *llinen*-johdoksina pidän seuraavia:

Akt. ja pass. *kiitollinen* (← *kiittää*).

Akt. *kelvollinen* 'tarkoitukseensa, jhk kelpaava, sovelias' (← *kelvata*), *petollinen* 'epärehellinen, vilpillinen; pettävä, harhauttava' (← *pettää*).

Pass. *jaollinen* 'joka voidaan jakaa pienempiin osiin' (← *jakaa*), *mahdollinen* 'joka voidaan tehdä, toteuttaa, saada aikaan, suorittaa; jonka voi ajatella olevan olemassa, tapahtuvan, tulevan kysymykseen, käyvän päinsä' (← *mahtaa*), *otollinen* 'hyväksyttävä, kelvollinen, sovelias, suotuista' (← *ottaa*). *Mahdollinen* ja *otollinen* ovat molemmat pitkälle leksikaalistuneita johdoksia, mutta heikko yhteys kantasanaan lienee silti olemassa. Kantasanaa apuna käyttäen *mahdollisen* voisi selittää merkitsevän 'sellaista joka voidaan mahtaa, on mah-

dettavissa', *otollisen* 'sellaista joka voidaan ottaa, sopii otettavaksi (haltuun, käyttöön, tehtäväksi jne.)'.

Kaikilla mainituilla johdoksilla on kielessä vakiintunut asema ja melkoisesti ikääkin. Jo Agricolan kielessä esiintyvät *kelvollinen*, *kiitollinen*, *mahdollinen*, *otollinen* ja *petollinen*; *mahdollinen* ja *otollinen* tunnetaan myös Westhin tekstistä. *Jaollinen* on seipitetty matematiikan kieleen 1857. (Rapola, Sanojemme ensiesiintymiä.)

Muutamissa adjektiiveissa on välittävänä aineksena johdin *ee*:

Akt. ja pass. *koristeellinen* 'koristeltu t. itse koristeena oleva, koristava' (← *koristaa*).

Akt. *oleellinen* 'jnk olemukseen (luonnostaan t. erottamattomasti) kuuluva, jllek hyvin ominainen t. tärkeä' (← *olla*).

Pass. *tarpeellinen* 'tarpeen t. asian vaatima, tarvittava, välttämätön' (← *tarvita*). Korrelaatio-suhteiltaan poikkeuksellinen on *kuvitteellinen* 'kuviteltu, kuvitteluun perustuva': morfologiseksi kantasanaksi on katsottava *kuvittaa*, mutta merkityskorrelaatio johdoksella on verbiin *kuvitella*.²²

Muunrakenteisista verbikantaisista johdoksista ei ole näinkään selviä esimerkkejä. Adj. *avullinen* 'apuna t. auttamassa oleva, auttava' korreloi merkitykseltään *auttaa*-verbiin eikä merkitse *avuttoman* vastakohtaa, mutta morfologisena kantasanana on kuitenkin *apu*-substantiivi. Adjektiivit *havainmollinen* 'aistimin havaittava, konkreettinen, silminnähtävä' ja *verrannollinen* 'jnk kanssa vertauskelpoinen, verrattavissa oleva' voitaisiin ehkä katsoa vastaavien verbien (*havaita*, *verrata*) johdoksiksi, välittävänä aineksena *nto*-johdin; toinen mahdollisuus on pitää niitä 'piiriin kuulumista' ilmaisevina verbaalisubstantiivikantaisina johdoksina.

Kokoavaa tarkastelua

Adjektiiveja muodostavaa *llinen*-johdinta voidaan pitää yleisjohtimena, jolla ei ole selvää ominaismerkitystä. Kunkin johdoskokonaisuuden merkitys riippuu olennaisesti kantasanan merkityksestä, ja ellei ole kysymys leksikaalistuneesta johdoksesta, merkitykseen vaikuttavat myös pääsana ja konteksti. Esim. ilmauksissa »ruumiillinen työ», »ruumiillinen kuritus» ja »ruumiillinen vaiva» *ruumiillinen*-adjektiivin merkityksessä on pysyvää se, mikä seuraa suoraan kantasanan merkityksestä. Pääsanasta (ja kontekstista) voidaan päätellä, että ruumis ensimmäisessä esimerkissä on toiminnan väline, toisessa sen kohde ja kolmannessa lokaliteetti. Niin ikään pääsanasta (ja kontekstista) ilmenee, että *uskonnollinen* ilmauksessa »uskonnollinen yhdistystoiminta» merkitsee

²² NS mainitsee sellaisiakin V+*ee*+*llinen*-johdoksia, jotka on nykykielessä katsottava vanhentuneiksi ja joita en siksi käsittele: *järjesteellinen* (← *järjestää*), *muutteellinen* (← *muuttaa*), *polkeellinen* (← *polkea*), *yhteellinen* (← *yhityä*).

'uskonnon piiriin kuuluvaa, uskontoon perustuvaa', ilmauksessa »syvästi uskonnollinen ihminen» 'uskovaa, uskovaista'. Substantiivikantaisissa johdoksissa on havaittavissa kantasanan mukaista ryhmittymistä sikäli, että tietynlaisten kantasanojen johdotukset helposti kuuluvat tiettyyn merkitysryhmään.

Henkilötarkoitteisten substantiivien *llinen*-johdoksia ei kaikkiaan ole paljon. Niistä valtaosa (38 johdosta) on luettavissa kaltaisuuden adjektiivihin (1.2). Tässä ryhmässä on inhimillisiä perussuhteita osoittavien substantiivien johdoksia (*isällinen, äidillinen, lapsellinen* jne.), myönteisesti arvostavia ri-loppuisten substantiivien johdoksia (*mestarillinen, ritarillinen* jne.) ja jonkin verran muitakin (esim. *majesteettillinen, papillinen, ylimyksellinen*). Tätä ryhmää ei voi jyrkästi erottaa lokaalisten johdosten ryhmästä (1.1.2), jossa henkilötarkoitteisten substantiivien johdotukset ilmaisevat 'kantasanan tarkoitteelle kuuluvaa'. Lokaaliisiin johdotuksiin olen lukenut 15 henkilötarkoitteisen substantiivien johdosta (esim. *herttuallinen, keisarillinen, kreivillinen; inhimillinen, porvarillinen, sotilaallinen*). Possessiivijohdotuksiin (1.3) ovat luettavissa perhe-suhteita ilmaisevat adjektiivit *akallinen, eukollinen, vaimollinen; lapsellinen* (1. perhe), *emollinen; perheellinen, joukollinen*.

Erisnimiin *llinen*-johdin ei nykykielessä liity. »Muukalaisvoittoiset adjektiiviattribuutitkin» näyttää sekä henkilön- että paikannimistä muodostetun ensijaisesti *inen-* ja *lainen-*johtimilla (arkhimedinen piste, platoninen Sokrates, porthanilainen aika, sikstiiniläinen kappeli; Pontiset vuoret, milolainen Venus); vain appellatiiveihin on liitetty *llinen* (ks. esim. Saarimaa, Kielenopas 1967 s. 177—179).

Eläintarkoitteisten substantiivien *llinen*-johdoksia on vain muutama. Niistä *eläimellinen, käärmeellinen* ja vain Kiven kielestä todettu *pedollinen* voidaan katsoa kaltaisuuden adjektiiveiksi (1.2), *lehmällinen* on possessiivijohdos (1.3).

Elotonta oliota tarkoittavista substantiiveista johdettujen *llinen*-adjektiivien valtaryhmä ovat ne 313 possessiivijohdosta, joiden kantasanan tarkoitteena on jonkin kokonaisuuden osa ja jotka itse viittaavat tähän kokonaisuuteen (1.3). Mukana tässä luvussa ovat ruumiinosaa tarkoittavien substantiivien johdotukset (*evällinen, hampaallinen* jne., 43 johdosta), kasvinosaa tarkoittavien substantiivien johdotukset (*haivenellinen, itiöllinen* jne., 33 johdosta) ja ylivoimaisesti suurimpana ryhmänä jonkin elottoman kokonaisuuden osaa tarkoittavien substantiivien johdotukset (*hameellinen, hihallinen* jne., 237 johdosta). Tähän määrään verrattuna vähän, 17, on varsinaista habitiivista suhdetta ilmaisevia possessiivijohdoksia, joissa omistettavana on konkreettinen eloton olio (esim. *aseellinen, kilvellinen, mökillinen*). Oliotarkoitteisista substantiiveista johdettujen ei-possessiivisten adjektiivien ryhmät ovat myös suppeita. 'Kantasanan tarkoitteeseen kuuluvaa' merkitseviä lokaalisia johdoksia (1.1.2) olen todennut 8 (esim. *elimellinen, ruumiillinen, kirjallinen*), välinettä ilmaisevia johdoksia (1.1.6) saman verran (esim. *kirjeellinen, langallinen, suullinen*).

Oliotarkoitteisista substantiiveista johdettuja kaltaisuuden adjektiiveja (1.2) on muutama (esim. *esineellinen*, *koneellinen*).

Paikkaa tarkoittavien substantiivien lokaaliset johdokset (1.1.1) muodostavat oman suppeen ja melko selväpiirteisen ryhmänsä, johon voidaan lukea viitiseitoista johdosta (esim. *merellinen*, *maallinen*, *taivaallinen*; *kehällinen*, *pinnallinen*, *sivullinen*). Adjektiivit *paratiisillinen* ja *helvetillinen* olen lukenut kaltaisuuden adjektiiveihin (1.2), mutta miltei yhtä hyvin niitä voisi pitää lokaalisina johdoksina. Ero ei läheskään aina ole selvä.

Ainesanojen *llinen*-johdoksia on hyvin vähän. Niistä useimmat, nimittäin *lehtivihreällinen*, *maitiainesteellinen*, *medellinen*, *myrkyllinen* ja *typellinen*, ovat possessiivisia adjektiiveja (1.3). Kaltaisuuden adjektiiveja olen todennut yhden (*herkullinen*, 1.2), 'kantasanan tarkoitteeseen kuuluvaa' ilmaisevia lokaalisia johdoksia samoin yhden (*lihallinen*, 1.1.2).

Abstraktisubstantiivien johdoksista valtaosa jakautuu kahden laajan ryhmän kesken: 'kantasanan tarkoitteeseen kuuluvaa' ilmaisevia lokaalisluonteisia johdoksia (*ajallinen*, *historiallinen*, *kaupallinen*, *koulutuksellinen*, *hermostollinen* jne., 1.1.2) on n. 150, possessiivisia johdoksia (*armollinen*, *haaveellinen*, *hyveellinen*, *tarkoituksellinen*, *tunnelmallinen* jne., 1.3.2) n. 190. Edellinen ryhmä on nykykielessä erityisen produktiivinen. Välinettä ilmaisevien johdosten joukossa (1.1.6) on kymmenkunta verbaalisubstantiivin johdosta (*lääkinnällinen*, *leikkauksellinen*, *kokeellinen* jne.) ja muutamia muidenkin abstraktisubstantiivien johdoksia (esim. *sähköllinen*, *sävelellinen*). Kaltaisuuden adjektiiveiksi (1.2) olen katsonut peräti 15 *ukse*-johtimisen verbaalisubstantiivin johdosta (*aavistuksellinen*, *arvoituksellinen* jne.) ja 7 muunkinrakenteisen verbaalisubstantiivin johdosta (*kuvitelmallinen*, *laulullinen* jne.) sekä toistakymmentä muun abstraktisubstantiivin johdosta (*ihmeellinen*, *juhlallinen*, *kaaoksellinen* jne.). Oma selvärajainen ryhmänsä ovat temporaalisten substantiivien *llinen*-johdokset (1.1.3), joista 12 ilmaisee ajankohtaa (*aamullinen*, *keväällinen*, *pyhällinen* ym.), 6 ajankestoaa (*hetkellinen*, *äkillinen* ym.; *kerrallinen*).

Tämä artikkeli perustuu korpukseen, jonka perusteella ei voi tehdä päätelmiä *llinen*-johtimen tämänhetkisestä produktiivisuudesta. Kun Kielikellonkirjoitustani varten tarkkailin viimeaikaista kielenkäyttöä, osoittautui, että *llinen* on tätä nykyä erityisen produktiivinen abstraktikantaisten lokaalisten adjektiivien muodostuksessa (*hoidollinen*, *ravitsemuksellinen*, *opetussuunnitelmallinen*, *työmarkkinallinen* jne.). Possessiivisia adjektiiveja näyttää syntyvän spontaanisti ainakin konkreettisista kantasanoista. Mahdollisesti ilmenee produktiivisuutta myös välinettä ilmaisevien johdosten ryhmässä (1.1.6) ja muodostettaessa kaltaisuuden adjektiiveja *ukse*-johtimisista verbaalisubstantiiveista.

Vaikka *llinen* on eräänlainen yleisjohdin, sillä ei suinkaan ole kaikkia funktioita, mitkä nominikantaisella nomininjohtimella voisi olla. On erityisesti

syytä panna merkille, että *llinen* ei suomen yleiskielessä esiinny deminutiivisessa eikä moderatiivisessa funktiossa. Sillä ei liioin muodosteta adjektiiveja, jotka ilmaisivat, mitä ainetta pääsanana tarkoite on (vrt. *inen*: *puinen*, *rautainen* jne.; ks. Penttilä, Suomen kielioppi s. 280); kuten edellä todettiin, ainesanojen *llinen*-johdokset ovat kaikkiaan harvinaisia. Possessiivijohtimenakin *llinen* joissakin suhteissa poikkeaa käytöltään muista possessiivijohtimista, joita ovat *inen*, *isa/isa*, *kas/käs* ja *va/vä*. Edeltä on ilmennyt, että konkreettiskantaisissa possessiivisissa *llinen*-johdoksissa tavallisin pääsanana ja kantasanana välinen merkityssuhde on kokonaisuuden ja osan suhde. *llinen*-johtimella ei näin ollen muodosteta esim. 'kantasanana tarkoitettua runsaasti sisältävää' merkitseviä adjektiiveja, niin kuin muilla possessiivijohtimilla (esim. *kalainen*, *kalaisa*, *mutkikas*, *lehtevä*; ks. Penttilä, Suomen kielioppi s. 280, 281, 282, 308). *llinen*-johtimella ei myöskään muodosteta 'kantasanana tarkoitteen peittämää' ilmaisevia adjektiiveja (vrt. *inen*: *likäinen*, *ruosteinen* jne.; Penttilä, Suomen kielioppi s. 280). Tarkempaan vertailuun tarvittaisiin yksityiskohtaista kuvausta myös muiden possessiivijohtimien nykyisestä käytöstä.

Etymologisessa tutkimuksessa *llinen* on yhdistetty ulkoisiin paikallissijoihin, erityisesti adessiiviin (ks. esim. Hakulinen, SKRK 1968 s. 137—138). Sen varhaiskehityksessä on yhtä ja toista ongelmallista, mutta yhteyttä ulkoisiin paikallissijoihin tuskin tarvitsee epäillä (käytyä keskustelua selostan kirjassani Suomen *läntä*-loppuiset adjektiivit s. 138—139 alav.). Suhteessaan ulkoisiin paikallissijoihin nyky-suomen *llinen*-johtimiset adjektiivit jakautuvat selvästi kahtia. Verbi- ja adjektiivikantaisissa johdoksissa sekä substantiivikantaisten johdosten ryhmissä 1.2 (kaltaisuuden adjektiivit) ja 1.3 (possessiiviset adjektiivit) ei voi havaita yhteyttä ulkoisiin paikallissijoihin. Substantiivikantaisten johdosten 1. ryhmän monissa alaryhmissä sidos sen sijaan on ilmeinen.

Selvä yhteys ulkopaikallissijoihin on niillä adjektiiveilla, joilla on korrelaattinaan (ja mahdollisesti etymologisena kantanaankin) ulkopaikallissijainen adverbi tai adverbisarja. Tällaisia ovat lokaalis-temporaalinen *edellinen* (1.1.1, 1.1.3), lokaaliset *ohellinen*, *päällinen*, *rinnallinen*, *sisällinen* ja *kaikkiallinen* (1.1.1), tilaa ilmaisevat *erillinen*, *hajallinen*, *hämällinen*, *irallinen*, *irtaallinen*, *kallellinen*, *pilallinen*, *valloillinen*, *vanhoillinen* ja *tähdellinen* (1.1.4) sekä tapaa ilmaisevat *verkallinen*, *vitkallinen*, *säntillinen*, *täsmällinen*, *kirjaimellinen*, *puustavillinen* ja *tahallinen* (1.1.5). Korrelaattiosuhteessa ulkopaikallissijojen habituiiviseen käyttöön ovat habituiiviset johdokset *herttuallinen*, *keisarillinen*, *kreivillinen*, *kuninkaallinen* jne. (1.1.2). Selvä ja poikkeukseton morfologis-semanttinen korrelaatio adessiiviin on välinettä ilmaisevilla johdoksilla (*aistimellinen*, *kirjallinen*, *kirjeellinen*, *lääkinnällinen*, *leikkauksellinen*, *kokeellinen* jne., 1.1.6), joiden parafrasiin aina voidaan sisällyttää instrumentaalinen adessiivi.

Aikaa ilmaisevista substantiivikantaisista johdoksista (1.1.3) korreloivat ades-

siiviin *aamullinen, päivällinen, illallinen, ehtoollinen* ja *yöllinen* sekä *keväällinen, kesälläinen, suvellinen, syksyllinen* ja *talvellinen*, joiden parafraaseissa esiintyvät temporaaliset adessiivit *aamulla, päivällä, illalla* jne. Paikkaa ilmaisevien substantiivikantaisten johdosten ryhmässä (1.1.1) korrelaatioisuhteet ulkoisiin paikallissijoihin ovat katkelmallisempia. Kaikkien johdosten prafrasissa esiintyy kyllä paikallissija, mutta usein sisäinen. Ulkopaikallissijaan korreloivat kuitenkin ainakin *selällinen (selällä), mantere(e)llinen (mantere[e]lla), paikallinen (paikalla t. paikassa), saarellinen (saarella t. saaressa), vierellinen (vierellä t. vieressä), äärellinen (äärellä t. ääressä), kehällinen (kehällä), näyttämöllinen (näyttämöllä) ja sivullinen (sivulla t. sivussa).*

LÄHTEET

- AIRILA, M. Vierasperäiset sanat: ääntämisen ja oikeinkirjoittamisen ohjeluetelo. — SKST 224. Helsinki 1945.
- ALHONIEMI, ALHO Suomen kielen *l-* ja *s-*sijojen oppositiosta. — Sanomia. Turku 1979.
- CANNELLIN, K. Kieliopas: ohjeita suomenkielen käyttäjille. I. Äänne- ja sanaoppi. Porvoo 1916.
- Kieliopas: ohjeita suomenkielen käyttäjille. Äänne- ja sanaoppi. Kolmas, lisätty painos. Porvoo 1924.
- HAKANEN, AIMO Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä. SKST 311. Forssa 1973.
- HAKULINEN, LAURI SKRK 1968 = Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Keuruu 1968.
- Sanojen sanottavaa: kirjoitelmia suomen kielestä ja suomalaisesta sanomisen taidosta. Tietolipas 16. Forssa 1958.
- ITKONEN, TERHO Erään partisiippityypin taustaa. — Virittäjä 1969.
- KANGASMAA-MINN, EEVA On the principles of Finno-Ugric derivation. — Studies in Finno-Ugric linguistics in honor of Alo Raun. Bloomington 1977.
- KETTUNEN, LAURI Hyvää vapaata suomea: ohjekirja suomen kielen käyttäjille. Jyväskylä 1949.
- KOSKI, MAUNO Nykysuomen (*i*)kko-johdosten semantiikkaa. — Sanomia. Turku 1979.
- Suomen sananjohdon perustyytit. — Papers from the Conference on General Linguistics Seili 24. — 25. 8. 1978. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 2.
- KOSKIMIES, A. V. Kirjasuomen *raadollinen*. — Virittäjä 1936.
- LINDÉN, EEVA Omaa ja vierasta: kirjoituksia kielenkäytön alalta. Tietolipas 31. Helsinki 1963.
- NUUTINEN, OLAVI Suomen teonnimirakenteista. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature I. Stockholm 1976.
- NS = Nykysuomen sanakirja I—VI. Porvoo 1951—1961.
- Nykysuomen sivistyssanakirja: vierasperäiset sanat. Toimittanut Nykysuomen laitos. Porvoo 1973.
- PENTTILÄ, AARNI Suomen kielioppi. Porvoo 1957.
- RAPOLA, MARTTI Kirjakielen sananrakenteiden tiivistymisen historiaa. — Virittäjä 1945.
- Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen. Tietolipas 22. Helsinki 1960.
- SKH = Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. SKST 197. Helsinki 1946.
- SKÄL = Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki 1966.

- Suomenkielen *us-*, *üs-*loppuiset ominaisuudennimet. — SUST 52, 1924.
- RINTALA, PÄIVI Suomen *läntä-*loppuiset adjektiivit. SKST 306. Forssa 1972.
- Suomen nominikantaiset *mainen-*johdokset. — Virittäjä 1976.
- »Toimituksellista kirjoittelua seudullisesta lipusta»: *llinen-*johtimiset adjektiivit ja niiden käyttö. — Kielikello 1979.
- SAARIMAA, E. A. Huonoa ja hyvää suomea: oikeakielisyysohjeita. Toinen painos. Porvoo 1931.
- Kielenopas: oikeakielisyysohjeita. Porvoo 1947.
- Kielenopas. Tarkistanut Paavo Pulkkinen. 7. painos. Porvoo 1967.
- Muukalaisvoittoisia adjektiiviattribuutteja. — Virittäjä 1939.
- SADENIEMI, MATTI *Graafinen* vai *graafillinen*, *krooninen* vai *kroonillinen*? — Virittäjä 1946.
- Sanomia: juhla-kirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14. 4. 1979. Turku 1979.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja I—VI. Lexica Societatis Fennougricae XII, 1—6. Helsinki 1955—1978.
- Suomen kielen käänteissanakirja. Koostanut Tuomo Tuomi. SKST 274. Hämeenlinna 1972.
- TAULI, VALTER Standard Estonian Grammar. Part I: phonology, morphology, word-formation. Uppsala 1973.
- TUNKELO, E. A. Eräs kuollut denominaalijohdin. — Virittäjä 1932, 1933.
- VESIKANSA, JOUKO Johdokset. Nykysuomen oppaita 2. Porvoo 1978.
- WIEDEMANN, F. J. Grammatik der Ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittel-ehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. St.-Petersbourg 1875.

Zur Semantik und Syntax der adjektivischen *-llinen-*Ableitungen

Päivi Rintala (Turku)

(Fortsetzung zum vorigen Heft.)

1.3. In der finnischen Gegenwortsprache stellen die possessiven Adjektive die Mehrheit der *-llinen-*Ableitungen: von den ca. 900 *-llinen-*Ableitungen im NS gehören mehr als 500, d.h. über die Hälfte zu dieser Gruppe. Das Antonym der possessiven *-llinen-*Ableitung ist oft eine karitive *-ton-*Ableitung vom gleichen Stamm. Das possessive Verhältnis ist dem behandelten lokalen Verhältnis gewissermaßen entgegengesetzt. Man kann es z.B. folgendermaßen beschreiben:

x wo/mit y → y-*llinen* x

Z.B. *kylpyhuone* (Bad) mit *ikkuna* (Fenster) → *ikkunallinen kylpyhuone*; *muoto* (Form) mit *pääte* (Endung) → *pääteellinen muoto*; *mies* (Mann) mit *perhe* (Familie) → *perheellinen mies*.

Das üblichste Bedeutungsverhältnis zwischen Bezugswort und Stammwort bei den finnischen possessiven *-llinen-*

Ableitungen ist das zwischen Ganzheit und Teil (y als Teil in/von x). Dabei ist das Denotat des Bezugswortes eine belebte oder unbelebte Ganzheit, das des Stammwortes eine Art Teil davon. Als Stammwort dient z.B. die Bezeichnung eines Körperteils (*evällinen* 'mit Flosse versehen', *hampaallinen* 'gezhant, mit Zahn/Zähnen versehen', *hännällinen* 'geschwänzt, mit Schwanz versehen', *jalallinen* 'mit Fuss/Füssen versehen' usw.), eines Pflanzenteiles (*haivenellinen* 'mit Flaum versehen', *itiöllinen* 'mit Keim versehen', *juurakollinen* 'mit Wurzelstock versehen', *juurellinen* 'mit Wurzel versehen' usw.) und besonders häufig die Benennung des Teils eines Gegenstandes, einer Vorrichtung, eines Gerüsts o.ä. unbelebten Ganzheit.

Das NS verzeichnet ca. 190 possessive *-llinen-*Ableitungen von abstrakten Sub-

stantiven. Als Stammwort dienen die verschiedensten Abstrakta und viele Ableitungen haben eine spezialisierte Bedeutung. Dieses Material wurde einfach in zwei Gruppen geteilt, je nachdem, ob das Denotat des Bezugswortes in erster Linie ein belebtes Wesen ist oder nicht. Auf ein belebtes Wesen weisen 74 Ableitungen hin, meist speziell auf eine Person. Oft bezeichnet das substantivische Stammwort eine für den Menschen typische Eigenschaft oder Sinnesart o. ä., und die Ableitung drückt eine (zumindest relativ) beständige menschliche Eigenschaft aus; (*aloitteellinen* 'initiativreich', *armollinen* 'gnädig', *asenteellinen* 'affektiert; Einstellungs-', *haaveellinen* 'träumerisch, schwärmerisch' usw.). Andererseits gibt es Ableitungen, deren Stammwörter einen gerade für den Menschen typischen Sinn, Gedankeninhalt oder eine entsprechende Handlung bedeuten, mit denen aber dennoch allgemein auf unlebte Denotate verwiesen wird (z. B. *ongelmallinen* 'problematisch', *pakollinen* 'obligatorisch, zwangsweise', *synnillinen* 'sündenvoll, sündhaft').

2. Die Gruppe der *-llinen*-Ableitungen von adjektivischen Stammwörtern ist klein (13 Belege), und die Funktion des Ableitungssuffixes ist nicht einheitlich. Auch die Stammwörter lassen kein System erkennen. Einige *-llinen*-Ableitungen sind fast vollständige Synonyme ihrer Stammadjektive (z. B. *kateellinen* 'neidisch' ← *kade*, *kummallinen* 'merkwürdig' ← *kumma* id.). Manche Ableitungen haben einen anderen Verwendungsbereich als das Stammwort. Das Adjektiv *autuas* 'selig' beispielsweise kann sowohl auf Personen als auf Dinge angewendet werden, die *-llinen*-Ableitung *autuaallinen* wird jedoch »vorwiegend für Sachen« verwendet (NS). Bei einigen Ableitungen liegt ein ganz individuelles Verhältnis zum Stammwort vor. Alle *-llinen*-Ableitungen von Adjektivstämmen können als lexikalisierte Ableitungen angesehen werden.

3. Eine kleine Gruppe von *-llinen*-Ableitungen (15 Belege) habe ich als deverbale gedeutet. Das Ableitungssuffix tritt zwar nicht direkt an einen Verbalstamm, aber als vermittelndes strukturelles Element tritt ein deverbales Substantivsuffix auf, normalerweise *o* (z. B. *kiittää* 'danken' → *kiitollinen* 'dankbar', *pettää* 'betrügen' → *petollinen* 'betrügerisch'). In der Struktur abweichend ist *kärsivällinen* 'geduldig', wo das Zeichen des 1. Partizips als vermittelndes Element

erscheint. Die deverbale *-llinen*-Ableitungen haben insofern verbalen syntaktischen Charakter, als sie in aktivische und passivische Ableitungen eingeteilt werden können. Dies geht auch aus den Bedeutungserklärungen im NS hervor. In den Erklärungen für das Adjektiv *petollinen* z. B. erscheint auch das entsprechende aktivische Partizip: *petollinen* 'petävä' (betrügerisch 'betragend'), das Adjektiv *jaollinen* 'teilbar' wird durch die Passivform erklärt (teilbar 'was in kleinere Teile geteilt werden kann'). Intransitive Verben haben verständlicherweise nur aktivische Ableitungen, von transitiven sind auch passivische möglich.

Das Adjektive bildende Suffix *-llinen* kann als Universalsuffix ohne klare Eigenbedeutung angesehen werden. Die Bedeutung einer jeden Ableitungsgesamtheit hängt wesentlich von der Bedeutung des Stammwortes ab, und falls es sich nicht um eine lexikalisierte Ableitung handelt, wird die Bedeutung auch durch das Bezugswort und den Kontext beeinflusst. Bei den Ableitungen von substantivischen Stämmen lässt sich insofern eine dem Stammwort gemäße Gruppierung beobachten, als die Ableitungen bestimmter Stammwörter leicht zu einer bestimmten Bedeutungsgruppe gehören.

Ogleich *-llinen* eine Art Universal-suffix darstellt, verfügt es durchaus nicht über alle Funktionen, die ein denominales Nominalsuffix haben könnte. Besonders zu beachten ist, dass *-llinen* in der finnischen Standardsprache weder in deminutiver noch in moderativer Funktion erscheint. Man kann auch keine Adjektive damit bilden, die ausdrücken würden, aus welchem Stoff das Denotat des Bezugswortes besteht. Auch als Possessivsuffix weicht *-llinen* in mancher Hinsicht in der Verwendung von den sonstigen Possessivsuffixen der finnischen Gegenwartssprache ab. Wie oben ausgeführt, ist das üblichste Bedeutungsverhältnis zwischen Bezugs- und Stammwort bei den possessiven *-llinen*-Ableitungen von Konkreta das Verhältnis zwischen Gesamtheit und Teil. Mit dem Suffix *-llinen* werden somit keine Adjektive gebildet, die z. B. den reichlichen Inhalt vom Denotat des Stammwortes als Bedeutung haben, wie es bei den anderen Possessivsuffixen der Fall ist.

In der etymologischen Forschung ist *-llinen* mit den äusseren Lokalkasus verbunden worden, vor allem mit dem Adessiv. In der frühen Entwicklung des

Suffixes gibt es einige Probleme, doch braucht der Zusammenhang mit den äusseren Lokalkasus kaum bezweifelt zu werden. In ihrer Beziehung zu den äusseren Lokalkasus sind die mit *-llinen* abgeleiteten Adjektive der finnischen Gegenwartssprache deutlich zweigeteilt. Bei den Ableitungen von verbalen und adjektivischen Stammwörtern sowie in

der von substantivischen Stammwörtern abgeleiteten Gruppe 1.2 (Adjektive der Gleichheit) und 1.3 (possessive Adjektive) kann keine Verbindung mit den äusseren Lokalkasus festgestellt werden. In Gruppe 1 der Ableitungen mit substantivischem Stamm ist diese Bindung dagegen offensichtlich.